

Mindre bidrag

Lolliana

I forbindelse med andet arbejde (Bogvennen 1982) har jeg benyttet den fremragende udg. af Peder låle-samlingen i Danmarks gamle Ordsprog I. 1-2 (anm. i DaStu. 1981, pag. 118ff.).

Jeg savnede her nogle problemstillinger diskuteret, hvad enten de er oversat eller på forhånd afvist af de kyndige. Det drejer sig om:

1. Tilnavnene: *Laale* og *laglandicus*. Er de indbyggernavne, eller (helt eller delvist) vitser?
2. De dansksprogede tekstdeles status i ChrPed.-udg. 1515. Er de danske ordsprog tekst eller kommentar?

ad 1 Den supponerede forfatter til samlingen bærer hos Ghemen (1506 & 08) tilnavnet *laale* (titelbl.) eller *de laale* (fortalen), jf. katalog over navnene DgO I.2,732 herunder *laale*. I ChrPed.-udg. 1515 forekommer dette navn ikke, til gengæld tilnavnet *laglandicus* (titelbl. *laglandici*). Udg. diskuterer ikke, om der kunne være tale om tilnavne, hvor den topografiske tilknytning ikke var hovedsagen. En nærliggende tanke, hvis man forlænger bag ud i tiden den skæmtsomme skolestue-tone, vi kender fra Olelais fraser (DgO VI, 19-50) eller Blichers Jule- og Høstferier. Og som måske allerede er at finde i Ghemens - selv efter tidens stil - vel overdrevne ros på titelbladet.

ad la(a)le. I ODS XII, sp.230-33 er ellers ideer nok at finde, hvis man ikke tager vokalismen for tungt i en humoristisk sammenhæng: f.eks. I Lalle 2).. »pote« eller måske endnu bedre II *lalle* 2) .. »lulle«. Vedr. sidstnævnte kan henvises til ChrPed. Voc. : *lallo* : *smygre for børn* eller DuCange: *lallare* .. *Cum enim nutrices pueris plorantibus precipiunt dormire vel lacte dicunt: la la la id est dormi vel lacte*. Lærebogen som amme er velkendt, f.eks. *lac puerorum*.

ad laglandicus. Snarere end skæve eller fejlskrevne afledninger af *Lolland* og *Langeland* kunne diskuteres muligheden: »Ham med ordsproget : *med lov skal man land bygge*« som parallel til *legista* (hvis reference vel er den samme jf. DgO I.2, 758-59), som ChrPed. foretrækker for det associationsladede *legifer*. Man kan forestille sig, at ChrPed. har valgt mellem *laglandicus* og *de laglandia* (»fra lovland«) jf. skolebogen af Johs. de Garlandia.

ad 2 ChrPed.-udg. 1515 bringer per ordsprogpar (med stor type:) et latinsk ordsprog, (med brødskriften:) dels et dansk ordsprog dels en latinsk sproget kommentar til det latinske ordsprog, oftest en ordkommentar. Men denne udgaves tekstlige virkelighed stemmer ikke med, hvad ChrPed. angiver i sin udgaves udenværker, i det mindste ikke således som disse er oversat i DgO I.2. Det drejer sig - såvidt jeg kan skønne - om tre tekststeder, a-c.

ad a) ChrPed.s fortale (DgO I.1,177) : .. *collecti tam ex sacris literis quam ex iure canonico quam ex Danicis adagiis siue prouerbiis*. *Collecti* kan ikke referere til en blot og bar citat-indsamling, da hverken Vulgata eller den kanoniske ret er på leoninske hexametre som de latinske ordsprog. Derfor behøver ordet *collecti* ikke at implicere andet og mere, end at det er

danske ordsprog, der er (visdoms-)kilder til en del af de latinske ordsprog i samlingen. Ste-det kan - efter dette ræsonnement - ikke benyttes som belæg for, at de dansksprogede ord-sprog i ChrPed.-udg. er omtalt som »tekst« i denne udgaves udenværker.

ad b) Den redaktionelle kommentar (DgO I.1,177): .. *Et hæc de sententia: seruabo autem hunc ordinem vt primo declarem sententiam Danice: deinde latine: et vltimo loco vocabula obscura* .. Slutningen kan oversættes: »at jeg først forklarer meningen / sentensen på dansk (sprog), dernæst på latin (-sk sprog) og i sidste række de dunkle gloser.« Således oversat stemmer stedet med rækkefølgen i 1515-udgaven, for så vidt de danske ordsprog er resultatet af *declarem* .. *Danice*. Men det er de ikke for Udg. De leverer en tvetydig oversættelse (DgO I.2,447), som de dernæst mod al sandsynlighed tolker: »at han først vil forklare meningen med det danske ordsprog« (DgO I.2,751). Såvel *Danice* som *latine* er adverbialer, der naturligtvis går på *declarem* og ikke på *sententiam*. Hvilke betæneligheder kan de have haft? Verbet *declarare* kunne nok anvendes om anførelse af såvel en folkesproglig parallel som af en latinsk ordkommentar; men man må medgive, at det virker besynderligt at anvende samme ord på én gang om så forskellige tekstarter. Fremdeles kunne det være stødende på en moderne bevidsthed, at ChrPed. implicite synes at tage æren for de danske ordsprog, som vi tilskriver Peder Låle. Men sådanne argumenter findes ikke i DgO, der blot nævner, at stedet er uklart.

ad c) Titelbladet (DgO I.1,173): .. *cum familiari explanatione tam dacica quam latina*. Jeg ville oversætte: »med børnevenlig forklaring på såvel dansk som latin«. Men i DgO I.2,445 læses: »med en passende forklaring af såvel det danske som det latinske«. Udg. må da også (DgO I.2,751) undre sig over, at forklaringerne faktisk altid refererer til de latinske ord-sprog, mens forklaringerne til de danske mangler. Man kunne nu have overvejet, hvad »det danske, der forklares« kunne være? De latinske ordsprog af dansk oprindelse (jf. tekst a)? Eller de danske ordsprog, der skulle være kommenteret på latin som Jyske Lov af Bisp Knud i LN 110? Sådant kunne have været diskuteret. Men Udg. ikke så meget som nævner den mulighed, at de selv kunne have givet en forkert etikette til de for dem manglende tekstdele. Hvis vi søger »en forklaring på dansk« og ikke »en forklaring af det danske«, så er den der: de danske ordsprog.

Vanskeligheden er her af samme art som ovf. *Explanatio* kan nok dække såvel »forklaring ved hjælp af folkesproglig parallel« som »latinsk ordkommentar«, men helst ikke på én gang. Størst vanskelighed giver udtrykket *explanatio familiaris*, der hos Ascensius er term. techn. for en bestemt genre (jf. DgO I.2,753), og som altså her skulle udvides til at omfatte danske ordsprog for at få spillet til at gå op.

Altså: en tolkning af *declarem* og (*familiari*) *explanatione* i deres kontekster, som ville stemme med 1515-udg.s virkelighed, ville forudsætte en sprogbrug under det niveau, vi ville vente hos ChrPed. og Ascensius. Men hvordan kan denne modsigelse være opstået? Man vægrer sig ved at tro, at ChrPed. ikke skulle have kunnet nå at indføre et par smårettelser i de nævnte tekststeder, hvis han i slutfasen skulle have »droppet« sin forberedte eller med-bragte »danske forklaring«, hvad enten man nu havde ventet sig »en forklaring af det dan-ske« eller »en forklaring på dansk« i samme genre som den latinske. Efter mit skøn kan der i begge tekster (b og c) refereres til de danske ordsprog. De er der, i så fald ikke som tekst, men som kommentar.

Hermed skulle problemet være fremlagt: Skal man gøre vold på latiniteten eller virkelig-hedsreferencen? Udg. har overvejende foretrukket det sidste, men ikke taget alle mulighe-

der i betragtning, når de dog ville presse latinen som ved tekst b. Når der nu skulle vælges, som der skal i en oversættelse. Jeg har i dette lille bidrag kunnet tage højde for et par mundtlige indvendinger fra Udgg., men ser frem til en samlet argumentation om dette problem fra dem, der kender stierne i denne urskov.

Niels Haastrup

Om ordet *ordsprog* i dansk

Blandt en del muligvis nylavede ord som tidligst kendes fra Christian III's Bibel 1550 nævner Peter Skautrup *ordsprog*; dette ord »synes at forekomme her for første gang, brugt såvel om gængs talemåde som om det erfaringsbestemte ordsprog og om den gammeltestamentlige bog, der tilskrives Salomon« (Det danske sprogs historie II, 1947: 213). Både dateringen og brugsbestemmelsen rækker tilbage til C. Molbech, som konstaterede at »I Bibelen af 1550 er *Ordsprog* optaget for at betegne Luthers »Sprichwort,« og siden beholdt i nyere Bibeloversættelser, ogsaa der, hvor det egentlig bemærker et tilfældigt og spottende Mundheld« (Dansk Ordbog II, 1859: 330). Støttet til Molbech havde også Otto Kalkar noteret at ordet *ordsprog* »synes .. fremkommet i bibelovers. 1550« (Ordbog til det ældre danske sprog III, 1892-1901: 381).

Udtryk for fænomenet ordsprog har man dog ikke savnet på dansk, så lidt som i de andre nordiske sprog, i tiden før 1550 (jf. Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder XII, 1967: 672). Ingen af de gamle betegnelser forekommer i den ordsprogssamling der går under Peder Låles navn (trykt 1506, 1508 og 1515; jf. Danmarks gamle Ordsprog I, udg. Iver Kjær og Erik Petersen, 1979), men de findes i andre kilder fra 1400- og 1500-årene: gammelt ord, gammel tale, ord(s)kvæde, bisprog, sprog.

Mest anvendte var vistnok de nedertyske låneord *bisprog* og *sprog*; det første forekommer jævnlig i den gammeldanske bibeloversættelse (ca. 1475-1500), det andet i Hans Tausens oversættelse af Mosebøgerne (1535) og Peder Tidemands af Sirak (1541). I adskillige af disse tilfælde indfører Christian III's Bibel *ordsprog* i stedet.

Imidlertid har også svensk betegnelsen *ordspråk*. Orddannelsen er særegen for svensk og dansk (samt norsk; nynorsk har desuden *ordtak*, *ordtøke*), og da et fælles fremmed mønster ikke har kunnet påvises (sml. nty. *sprek(e)wort*, *sprök(e)wort*, *spröke*, hty. *sprichwort*, *spruch*, lat. *proverbum*), er det nærliggende at antage at ordet oprindeligt er dannet enten i svensk eller i dansk og derpå indlånt af søstersproget. Denne hypotese underbyggede Bertil Molde da han godtgjorde en påfaldende overensstemmelse mellem forekomsterne af *ordspråk* i Gustav Vasas Bibel 1540-41 og *ordsprog* i Christian III's Bibel 1550 (Källorna till Christian III:s bibel, Lund 1949: 227-31). Og eftersom det svenske *ordspråk* optræder første gang i oversættelsen af nye Testamentet 1526 (2. Pet. 2,22: Thet som för itt sandt oordspråk pläghar säyas, Hunden går åter till spyionar) og derefter oftere hos Olaus Petri (fx 1527: thet gambla ordhspråket ther man plägar seya, ath munkar och prester skole willa werlдена; citeret i Skrifter af Paulus Helie I: 263) og i oversættelsen af *Salomons ordspråk* (1536) mfl., konkluderede Molde at »ordet *ordspråk* är bildat i svenskan och från svenskt bibelspråk upptaget i den danska reformationsbibeln. Då GVB, som ovan visats, i viss utsträckning har använts som en av förlagorna till ChrIII, bör man i främsta rummet räkna med, att det är från denna ordet inkommit i danskan« (s. 231). Denne antagelse har Niels